

Wysłuchanie małoletniego głuchego lub głuchoniemego w postępowaniu cywilnym

Agnieszka Szydełko

Doktor nauk prawnych, adwokat przy Izbie Adwokackiej w Katowicach, wykładowca na Uniwersytecie SWPS; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2863-1328>; udział w autorstwie tekstu – 50%

Dobrośława Tomzik

Adwokat przy Izbie Adwokackiej w Katowicach, współpracownik naukowy Instytutu Allerhanda; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5163-8851>; udział w autorstwie tekstu – 50%

Słowa kluczowe: wysłuchanie małoletniego, małoletni, głuchy, język migowy, PJM, tłumacz, biegły psycholog

Instytucja wysłuchania małoletniego uczestnika postępowania cywilnego stanowi istotny element realizacji zasady prawa do sądu oraz rzetelnego procesu. W odniesieniu do osób głuchych jej znaczenie ulega szczególnemu wzmocnieniu, gdyż bariery komunikacyjne mogą prowadzić do faktycznego ograniczenia możliwości udziału w postępowaniu oraz wpływu na jego wynik. Celem niniejszego artykułu jest analiza prawnych i praktycznych aspektów wysłuchania osób głuchych w polskim postępowaniu cywilnym, ze szczególnym uwzględnieniem obowiązków sądu w zakresie zapewnienia skutecznej komunikacji. Przeanalizowano rolę i dopuszczalność tłumacza PJM oraz innych środków komunikacji wspomagającej, a także konsekwencje procesowe przeprowadzenia wysłuchania z naruszeniem wymogu dostępności. Artykuł wskazuje na istniejące luki w praktyce stosowania prawa, wewnętrzne sprzeczności obowiązujących przepisów o randze ustawowej, sprzeczności między dyspozycjami wynikającymi z ustawy i rozporządzenia. Formułuje on również postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*, zmierzające do wzmocnienia gwarancji procesowych małoletnich osób głuchych w postępowaniu cywilnym.

1. Wprowadzenie

Wysłuchanie małoletniego wprowadzone do ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego¹ nowelą z 6.11.2008 r.² stanowi instytucję procesową służącą urzeczywistnieniu konstytucyjnej zasady ochrony praw dziecka oraz zasady uwzględniania jego dobra jako nadrzędnego kryterium rozstrzygnięcia sprawy. O ile w przeciwieństwie do przesłuchania stron czy zeznań świadka nie stanowi dowodu³, o tyle jest czynnością procesową mającą przyznawać małoletniemu podmiotowość procesową bez nadawania przymiotu zdolności procesowej⁴. Szczególnego znaczenia nabiera ta instytucja w odniesieniu do małoletniego dotkniętego

¹ Dz.U. z 2026 r. poz. 468 ze zm. – dalej k.p.c.

² Ustawa z 6.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220, poz. 1431). Zob. P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1–729, red. A. Jakubecki, LEX 2019, art. 216¹.

³ U. Dąbrowska [w:] *Rozwód i separacja*, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2012, s. 263.

⁴ M.M. Cieśliński, *Wysłuchanie dziecka w procesie cywilnym (art. 216¹ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 2012/6, s. 64; K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.

niepełnosprawnością słuchową, zwłaszcza w zakresie pojęcia „stan zdrowia” w kontekście możliwości wysłuchania małoletniego ujętego w znowelizowanej treści art. 216¹ k.p.c. (ustawą z 28.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw⁵).

Dotychczas w doktrynie nie poświęcono wiele uwagi problematyce niepełnosprawnych słuchowo, a stanowią oni niemalą odsetek społeczeństwa⁶. Wobec stale rosnących liczebności grupy oraz jej potrzeb wskazane byłoby rozważenie, czy obecne rozwiązania prawne są wystarczające, by pozwolić wymiarowi sprawiedliwości dostarczyć niezbędnych informacji, a także ułatwić funkcjonowanie głuchych na arenie procesu cywilnego.

Biorąc pod uwagę liczebność tej grupy społeczeństwa oraz obecne tendencje do wychodzenia naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom osób głuchych⁷, wskazane byłoby także – w zakresie ich wysłuchania – przeanalizowanie obowiązujących instrumentów prawnych, a dalej – rozważenie takich rozwiązań, które zarówno pozwolą wymiarowi sprawiedliwości dostarczyć niezbędnych informacji (faktów, dowodów), jak i ułatwią codzienne funkcjonowanie głuchych.

Niniejszy artykuł podejmuje próbę dogmatycznoprawnej analizy instytucji wysłuchania małoletniego niepełnosprawnego słuchowo (głuchego czy też głuchoniemego) w polskim procesie cywilnym. Przedmiotem rozważań będą w szczególności podstawy normatywne wysłuchania dziecka, zakres obowiązków sądu w zakresie dostosowania sposobu przeprowadzenia tej czynności do szczególnych potrzeb komunikacyjnych małoletniego oraz konsekwencje procesowe zaniechania takich dostosowań. Analiza zostanie osadzona w kontekście standardów wynikających z Konstytucji RP, prawa międzynarodowego oraz orzecznictwa sądów krajowych, z uwzględnieniem postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*, a także wzbogacona o uwagi praktyczne.

Zastosowano także elementy analizy empirycznej praktyki stosowania prawa. W ramach metody dogmatycznej dokonano analizy obowiązujących przepisów regulujących wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym, ze szczególnym uwzględnieniem zasad ochrony praw dziecka oraz standardów wynikających z prawa krajowego i międzynarodowego. Uzupełniając wykorzystano analizę praktyki oraz dostępnych opracowań doktrynalnych, co pozwoliło na ocenę rzeczywistego funkcjonowania instytucji wysłuchania dziecka z niepełnosprawnością w postępowaniu cywilnym.

2. Osoby głuche, głuchonieme a ich udział w postępowaniu cywilnym

Rozważania na temat osób niepełnosprawnych ze względu na uszczerbek słuchu, wrodzony czy też nabyty, i ich udziału w postępowaniu cywilnym warto rozpocząć od informacji na temat osób głuchych *per se*. Osoba głucha ma poważny lub całkowity uszczerbek słuchu, często wobec niej używa się także określenia „osoba niesłysząca”. W przeciwieństwie do osoby głuchoniemej potrafi się komunikować za pomocą języka, mową, pismem, odczytywaniem z ruchu warg.

Uwaga niniejszego opracowania dalej będzie skoncentrowana na osobach głuchych, inaczej niesłyszących.

⁵ Dz.U. poz. 1606.

⁶ Brak dokładnych danych statystycznych na chwilę obecną, wg GUS w Polsce problem może dotyczyć ponad 250 000 osób; dane: www.stat.gov.pl/dla-mediow/informacje-prasowe/codziennosc-w-ciszy-i-w-slowach-osoby-z-problemami-mowy-i-sluchu-w-polsce,28,1.html (dostęp: 30.01.2026 r.).

⁷ Np. ustawa z 19.08.2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2023 r. poz. 20).

Problematyką codziennego funkcjonowania osób głuchych (w tym ich edukacją, aktywnością zawodową, możliwościami) zajmował się B. Szczepankowski, który – w efekcie swoich badań – ustalił, że do 1994 r. w Polsce zarejestrowano ponad czterdzieści pięć tysięcy osób ze znacznym i głębokim uszkodzeniem słuchu. Natomiast ponad siedemset tysięcy osób miało wówczas zdiagnozowane uszkodzenie słuchu w stopniu umiarkowanym⁸. Niestety od tamtej pory nie prowadzono bieżących statystyk. Należy jednak przyjąć założenie – biorąc pod uwagę fakt, że zachorowalność ogólna w polskim społeczeństwie wzrasta – że liczba ta jest obecnie jeszcze wyższa.

Kategoria osób głuchych nie jest jednorodna. Dotychczas w literaturze wyrażono wiele rodzajów podziałów. Do najczęstszych należą klasyfikacje ze względu na: stopień głuchoty⁹, ubytek słuchu określany na podstawie średnich progowych częstotliwości¹⁰, obciążenie niepełnosprawnością wyłącznie narządu słuchu bądź tzw. upośledzenia wielonarządowe/wieloukładowe¹¹, moment pojawienia się trudności (wrodzone i nabyte, wczesnodziecięce, późnodziecięce, w wieku dorosłym itp.)¹². Wielu głuchych na co dzień posługuje się językiem migowym¹³.

Od lat 60. XX w. na polu międzynarodowym dokonywane są liczne udogodnienia prawne dotyczące osób głuchych. O ile część z nich jest implementowanych do polskiego porządku prawnego¹⁴, o tyle niestety generalnie polskie przepisy prawne w zakresie realizacji uprawnień procesowych osób niepełnosprawnych słuchowo nie są zdaniem autorek wystarczające (by nie powiedzieć, że są wręcz enigmatyczne), o czym w dalszych rozważaniach. Na uwadze należy mieć obecnie obowiązującą ustawę z 19.08.2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się, która miała na celu ułatwienie dostępu usług publicznych, w szczególności urzędowych, dla osób głuchych. Nakłada ona na podmioty zobowiązane, w tym organy administracji publicznej, obowiązek zapewnienia osoby do komunikowania się z głuchymi. Ustawodawca stara się więc zapewnić osobom głuchym dostęp do organów publicznych (a przecież takimi są m.in. sądy). Pozostaje to zgodne chociażby z art. 32, art. 42 ust. 2 czy art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.¹⁵ Tym ważniejsze staje się zapewnienie jak najwyższych standardów wysłuchania małoletnich osób głuchych dla gwarancji ich praw i działań w zgodzie z ich dobrem. W praktyce jednak odnosi się wrażenie zarówno swego rodzaju wykluczenia głuchych jako świadków, jak i pomijania wysłuchania małoletniego, co stanowi naruszenie prawa.

Autorki upatrują źródła tego swego rodzaju wykluczenia w barierze językowej. Znajomość języka migowego nie jest powszechna. W praktyce też rzadkością jest sędzia lub biegły z zakresu psychologii, który jednocześnie będzie znać język migowy.

W tym miejscu warto także zwrócić uwagę na strukturę języka migowego. Zgodnie z przyjętą definicją jest to „zespół środków stosowanych przez osoby niesłyszące w porozumiewaniu się

⁸ B. Szczepankowski, G. Sokalski, A. Panas, K. Cis, *Effatha! Język migowy*, Warszawa 2005, s. 13.

⁹ J. Sowa, *Pedagogika specjalna w zarysie*, Rzeszów 1997 s. 175–178; B. Szczepankowski, G. Sokalski, A. Panas, K. Cis, *Effatha!...*, s. 9; szerzej na ten temat Z. Sękowska, *Pedagogika specjalna – zarys*, Warszawa 1985.

¹⁰ K. Krakowiak, *Fonogesty jako narzędzie formowania języka dzieci z uszkodzonym słuchem. Komunikacja językowa i jej zaburzenia*, Lublin 1995, s. 10.

¹¹ *Anatomia patologiczna. Podręcznik dla studentów medycyny*, red. S. Kruś, Warszawa 2000, s. 661–662.

¹² A. Lowe, *Wychowanie słuchowe. Historia – metody – możliwości*, Warszawa 1995, s. 242–244.

¹³ D. Mroczek, *Wpływ głuchoty całkowitej na język pisany [w:] Stan badań nad polskim językiem migowym*, red. E. Twardowska, Łódź 2008, s. 209; por. S. Jakubowski, *Śródki techniczne w rehabilitacji i edukacji osób z niepełnosprawnością sensoryczną [w:] Społeczeństwo równych szans. Tendencje i kierunki zmian*, red. D. Gorajewska, Warszawa 2005, s. 149–167.

¹⁴ Przykładowo Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.) – dalej Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych.

¹⁵ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. – dalej Konstytucja RP.

między sobą i z osobami słyszącymi, obejmujący właściwe danym środowiskom słownictwo oraz sposób przekazywania znaków migowych¹⁶. Jednocześnie B. Szczepankowski wskazywał, że „ponieważ głuchota od urodzenia lub wczesnego dzieciństwa w znacznym stopniu utrudnia, a często nawet uniemożliwia opanowanie mowy jako środka porozumiewania się, dla wielu osób niesłyszących najskuteczniejszym środkiem porozumiewania się pomiędzy sobą stał się język migowy, który dla tego środowiska także jest językiem naturalnym, a w którym nośnikiem informacji stał się gest i ruch¹⁷. Na język migowy składają się dwa główne elementy: daktylografia (tzw. język palcowy, alfabet palcowy) oraz słownictwo z gramatyką. Każdy język posiada swój własny, lekko odmienny, alfabet palcowy. Światowa Federacja Głuchych opracowała także międzynarodowy alfabet, który wykorzystywany jest przede wszystkim na międzynarodowych konferencjach dotyczących problematyki osób głuchych, ale nie jest stosowany w codziennym życiu¹⁸.

Podzielić go można na:

- 1) systemowy język migowy, inaczej zwany systemem językowo-migowym lub językiem migowym, obecnie już praktycznie niewykorzystywany przez osoby głuche – dalej SJM oraz
- 2) polski język migowy – dalej PJM.

Pierwszy z nich polega na bezpośrednim przełożeniu języka polskiego na właściwe gesty i znaki. Zachowana jest też gramatyka polska. Jest to system sztuczny, stworzony przez osoby w celu ułatwienia komunikacji z osobami głuchymi. Można go rozpoznać m.in. po stosowanej gramatyce i stylistyce analogicznej do języka polskiego osób słyszących, a także po obecnych w nim końcówkach fleksyjnych uzupełniających poszczególne słowa i tworzonych za pomocą właściwych znaków daktylograficznych. Do tego wersja SJM składa się najczęściej z języka mówionego, który ma wspomagać przekaz języka migowego oraz komunikacji niewerbalnej (intonacja, modulacja głosu i tempa migania, ruch ciała, mimika)¹⁹.

Drugi typem jest PJM, jednocześnie będący naturalnym językiem osób głuchych. Polski język migowy posiada własną gramatykę, leksykę²⁰. Ma on też ogromne nastawienie na elementy wizualno-przestrzenne. Jako elementy dodatkowe tego języka wskazuje się wielokrotnie wykorzystanie całego ciała osoby migającej, głównie mimikę, gesty, ruchy ciała itp. Owa komunikacja niewerbalna zastępuje to, czym posługują się osoby słyszące, a więc głównie intonację głosu.

Rozróżnienie, którym językiem posługuje się małe dziecko, także będzie miało wpływ na przebieg czynności. Jak wskazano powyżej, nie każdy głuchy posługuje się tym samym językiem migowym co inny uczestnik, a nawet tłumacz. Niezależnie od znajomości języka migowego nie oznacza to, że głuchota może przesądzać o odstąpieniu od czynności, o czym w dalszych rozważaniach.

3. Wysłuchanie małego dziecka – uwagi procesowe

Wysłuchanie małego dziecka stanowi pomocniczą instytucję procesową o charakterze technicznym, służącą do uzyskania przez sąd wyjaśnień i oświadczeń potrzebnych do

¹⁶ P. Kowalska, T. Durko, *Język migowy jako środek komunikacji społecznej osób głuchych*, „Otolaryngologia” 2011/10(2), s. 62–64.

¹⁷ B. Szczepankowski, *Słownik liturgiczny języka migowego*, Katowice 2000, s. 23.

¹⁸ J. Sowa, *Pedagogika...*, s. 372.

¹⁹ B. Szczepankowski, G. Sokalski, A. Panas, K. Cis, *Effatha!...*, s. 26.

²⁰ B. Szczepankowski, ks. G. Sokalski, A. Panas, K. Cis, *Effatha!...*, s. 24–25; zob. O. Kosiba, P. Grenda, *Leksykon języka migowego*, Bogatynia 2011, s. 6.

rozstrzygnięcia sprawy w celu zapoznania się z opinią dziecka, a nie faktów przez nie przytaczanych²¹. To instytucja odrębna zarówno od przesłuchania świadka, o którym mowa w art. 430 k.p.c., jak i przesłuchania nieletniego sprawcy czy małoletniego jako świadka w postępowaniu karnym²². Możliwe jest także w mediacji²³.

Podstawową regulację dotyczącą wysłuchania dziecka zawierają art. 216¹, art. 216² oraz art. 576 § 2 k.p.c., a także rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21.10.2024 r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich wysłuchań²⁴.

Regulacje te należy interpretować w świetle art. 72 Konstytucji RP gwarantującego dziecku ochronę praw, art. 12 Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r.²⁵, statuującego prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów, a także Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, w szczególności art. 7 i 13, nakładające na państwo obowiązek zapewnienia dzieciom z niepełnosprawnościami pełnego i skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami. Odpowiednią normą materialną jest art. 95 § 4 ustawy z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy²⁶, wszak wysłuchanie małoletniego jest jedną z instytucji prawa rodzinnego materialnego i procesowego²⁷.

W doktrynie występuje spór na tle tego, w jakich sprawach ma zastosowanie ta instytucja. Zgodzić należy się z tezą wysnuwaną jeszcze w brzmieniu obowiązującym przed 15.02.2024 r. przez Karola Weitza, który twierdził, że art. 216¹ k.p.c. jest normą ogólną i formalnie ma zastosowanie w każdej sprawie, która dotyczy małoletniego dziecka²⁸. Nie należy uznać za poprawny pogląd, że aby zastosować wysłuchanie w danej sprawie, wymagany jest wniosek dowodowy²⁹. Absolutnie nie jest to dowód, więc można co najwyżej złożyć wniosek strony, niemniej obecnie wysłuchanie ma charakter obligatoryjny. W obecnym brzmieniu brak jest sformułowania „sąd może wysłuchać”, a wyraźnie norma daje nakaz w postaci sformułowania „sąd wysłucha”. Sąd ma zatem możliwość, zwłaszcza w sprawach opiekuńczych, przedsięwziąć działania w zakresie wysłuchania małoletniego z urzędu. Protokolarnie³⁰ odnotowuje się przyczyny odstąpienia od wysłuchania, za które uważa się wyłącznie odmowę dziecka, a nie sądu. Zgodzić się należy z D. Wybrańczyk³¹, że bezpodstawne odstąpienie od wysłuchania małoletniego jest naruszeniem prawa procesowego, które ma zwykle wpływ na wynik sprawy i może stanowić zarzut apelacyjny, ale zaniechanie nie prowadzi do nieważności postępowania z powodu pozbawienia możliwości obrony praw małoletniego na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c. Małoletni poza sprawą

²¹ D. Wybrańczyk, *Wysłuchanie małoletniego w postępowaniu cywilnym – poradnik dla praktyków*, LEX 2025, pkt 2.

²² M.M. Cieśliński, *Praktyka sądowa w zakresie wysłuchania dziecka*, Warszawa 2024, www.iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2024/PRAWO%20RODZINNE/2024_PrawoR_M_M_Cieslinski_Praktyka-sadowa-w-zakresie-wysluchania-dziecka.pdf (dostęp: 22.05.2026 r.), s. 8.

²³ D. Tomzik, *Czy konieczne jest ustawowe doprecyzowanie kodeksowych przesłanek orzekania o pieczy naprzemiennej*, „Civitas et Lex” 2025/4, s. 73.

²⁴ Dz.U. poz. 1579.

²⁵ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.

²⁶ Dz.U. z 2026 r. poz. 236 – dalej k.r.o.

²⁷ M.M. Cieśliński, *Określenie odpowiedniego czasu na dokonanie czynności wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym*, „Polski Proces Cywilny” 2024/3, s. 418.

²⁸ K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Część druga. Postępowanie zabezpieczające*, t. 3, red. T. Erciński, Warszawa 2009, s. 646.

²⁹ A. Rutkowska, D. Rutkowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Art. 1–505(39)*, t. 1, red. O.M. Piaskowska, LEX 2025, art. 216¹.

³⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2024, art. 216¹, nb 8.

³¹ D. Wybrańczyk, *Wysłuchanie małoletniego...*, pkt 11.

o alimenty nie jest stroną postępowania, ani jego uczestnikiem. Niemniej, jeżeli jest stroną, to sąd może zdecydować zgodnie z normą art. 302 k.p.c., czy przesłuchać w tym charakterze dziecko, czy rodzica. A przesłuchanie stanowi już dowód.

Warto odnotować, że wysłuchanie – zgodnie z wyrokiem SN z 13.12.2013 r., SNO 35/13³² – wymaga wydania postanowienia sądu, a nie tylko przewodniczącego, wszak jest czynnością procesową. O ile – jak wskazano wcześniej – protokolarnie sporządza się przyczyny odstąpienia od wysłuchania, o tyle z samego wysłuchania sporządza się lakoniczną notatkę sędziego³³.

Wyraźnie podkreśla się, że przesłanką skorzystania z tej instytucji jest m.in. stan zdrowia. Wobec braku definicji ustawowej należy jednoznacznie zaproponować, by w tym przypadku odnieść się do słów prawodawcy, przewiduje on bowiem, że niepełnosprawność nie wyklucza wysłuchania wprost. O ile „zgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami wykładni przepisów prawa, norma prawna zawierająca wyjątek od zasady nie może być wykładana w sposób rozszerzający, ani stosowana w drodze analogii do innych sytuacji, niż w niej przewidziane”³⁴, o tyle trudno nie zauważyć, że odmowa wysłuchania ze względu na głuchotę byłaby utożsamiana z niezdolnością spostrzegania i komunikowania swoich spostrzeżeń. Istnieją głosy przeciwne³⁵, niemniej nawet w przypadku zeznań świadka osoby głuche nie powinny być utożsamiane z tą kategorią, ponieważ są w stanie komunikować się ze światem, a wymagają jedynie pomocy tłumacza w odzwierciedlaniu wyrażenia swoich myśli. Zdaniem autorki stan zdrowia dziecka uniemożliwiający mu udział w wysłuchaniu sprowadza się do ciężkiego leczenia szpitalnego, powiązanego z hospitalizacją w odosobnieniu, a nie do niepełnosprawności słuchu.

4. Przebieg faktyczny wysłuchania małoletniego głuchego/głuchoniemego

Wanda Stojanowska jeszcze przed wprowadzeniem do polskiego Kodeksu postępowania cywilnego instytucji wysłuchania, mówiąc o tej czynności, trafnie dopuszczała udział psychologa, wskazując, że żaden przepis nie zabrania takiego postępowania, zaś w myśl zasad ogólnych, w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych, sąd po wysłuchaniu wniosków stron co do liczby biegłych i ich wyboru może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii (art. 278 § 1 k.p.c.)³⁶. Obecnie przepisy ustawy wprost oraz rozporządzenie wyraźnie podkreślają zasadność obecności psychologa. Nawet więcej, w art. 216² § 2 k.p.c. wskazuje się, że oprócz sędziego w wysłuchaniu dziecka może brać udział wyłącznie biegły psycholog. Z kolei rozporządzenie w § 3 ust. 2 odnosi się jedynie wzmiankowo do dzieci posługujących się PJM oraz dzieci ze szczególnymi potrzebami w komunikowaniu się w odniesieniu do planowania czasu wysłuchania dzieci. Nie ma natomiast poza biegłym psychologiem opisanej bezpośrednio ani w przepisie rangi ustawowej, ani w przepisie rozporządzenia adnotacji na temat tłumacza języka migowego. Przepis rozporządzenia zaznacza, że w przypadku dzieci posługujących się PJM sąd uwzględni okoliczność, że wypowiedzi będą wymagały przetłumaczenia. Nie ma jednak mowy, w jaki sposób do tego tłumaczenia ma dochodzić. Pozostaje to bowiem sprzeczne

³² LEX nr 1409019.

³³ M. Manowska [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, art. 1–477(16), red. M. Manowska, LEX 2022, art. 430.

³⁴ Postanowienie SN z 28.11.2007 r., V CZ 102/07, LEX nr 623851.

³⁵ E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2018, art. 259, nb 3.

³⁶ W. Stojanowska, *Dziecko w postępowaniu sądowym*, „Jurysta” 1997/5, s. 9 i n.

z literalnym brzmieniem art. 216² § 2 k.p.c., gdzie przewiduje się wyłącznie udział sędziego i biegłego psychologa, a tłumacza już nie. W efekcie – przy literalnym zastosowaniu przepisów – należałoby doprowadzić do sytuacji, w której dopuszcza się udział tłumacza, naruszając treść dyrektywy regulacji ustawowej z art. 216² § 2 k.p.c., lub odstępuje od czynności wysłuchania małoletniego wbrew jego prawom i wbrew obowiązki ustawowemu z art. 216¹ § 1 k.p.c. W jednym i drugim przypadku sąd musiałby naruszyć obowiązujące przepisy pozostające obecnie ze sobą w istotnej i oczywistej sprzeczności.

Nie można jednak zgodzić się z tezą, że w wysłuchaniu dziecka mogą brać udział jedynie sędzia oraz biegły psycholog³⁷, nawet mimo literalnego brzmienia art. 216² § 2 k.p.c. Istnieje tu znaczący dysonans między tekstem ustawy, logiką, a treścią rozporządzenia.

Autorki podnoszą, że rozporządzenie także nie odnosi się do SJM.

Kolejnym aspektem wartym rozważenia jest także to, że prezentowane przez małoletniego w obecności tłumacza treści nie będą już jego pierwotnym wytworem, a informacją przekształconą przez tłumacza, swego rodzaju streszczeniem zrozumianych treści. Także pytania kierowane do małoletniego przez sędziego czy biegłego mogą nie być wiernie przetłumaczone i przekazane. Może to rodzić skutki mające bezpośrednie znaczenie dla sprawy, gdyż dotyczyć interpretacji uzyskiwanych informacji. Dlatego tak ważne jest ustalenie, jakim językiem komunikuje się małoletni podlegający wysłuchaniu.

Wobec tych trudności w przypadku dzieci głuchych, ale nieposługujących się PJM (nauka języka migowego bowiem nie jest obligatoryjna) autorki, mając na uwadze przede wszystkim wykładnię celowościową, dopuściłyby możliwość pisemnego wysłuchania dziecka, skoro ustawodawca przewiduje możliwość pisemnych zeznań stron w trybie art. 271¹ k.p.c. Niemniej D. Wybrańczyk³⁸ podkreśla, że zgodnie z zasadą bezpośredniości niedopuszczalne jest wysłuchanie dziecka w formie zdalnej czy pisemnej. Twierdzenie to jednak pozostaje w sprzeczności m.in. z wytycznymi Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom³⁹, które pozwala dzieciom na wybór formy komunikacji.

Przygotowanie się do czynności wysłuchania dziecka głuchego nastęrcza dodatkowych trudności. Jak słusznie wskazuje M.M. Cieśliński, niezbędne jest określenie odpowiedniego czasu na dokonanie czynności wysłuchania dziecka w zależności od stopnia zaawansowania sprawy czy koniecznych do podjęcia decyzji. Podaje on, że wysłuchanie dziecka musi być poprzedzone czynnościami procesowymi niezbędnymi do przygotowania do tej czynności zarówno sędziego, jak i dziecka. Właściwe przygotowanie i wybór czasu wysłuchania pozwoli na stworzenie właściwych warunków do rozmowy z dzieckiem oraz wykorzystanie spotkania z nim do właściwego rozstrzygnięcia sprawy, a także pozwoli uniknąć powtarzania wysłuchania, co jest niepożądane⁴⁰.

Zdaniem autorek w przypadku dziecka z zaburzeniami słuchu, podobnie jak w przypadku dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu lub niepełnosprawnością intelektualną, można

³⁷ D. Kuna, *Znaczenie głosu dziecka w procedurze cywilnej – nowe standardy wysłuchania małoletniego w świetle ochrony interesu dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka” 2024/3, s. 93, za: J. Bodio, *Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego*, LEX 2019, rozdział 9, pkt 9.2.

³⁸ D. Wybrańczyk, *Wysłuchanie małoletniego...*, pkt 9.

³⁹ Przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy 17.11.2010 r. wraz z uzasadnieniem, <https://publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1> (dostęp: 30.01.2026 r.).

⁴⁰ Szerzej na ten temat M.M. Cieśliński, *Określenie odpowiedniego...*, s. 417–428.

umożliwić obejrzenie małoletniemu miejsca wysłuchania, a także przekazanie sądowi za pośrednictwem sekretariatu, w jakim języku porozumiewa się dziecko⁴¹.

Jeśli w przypadku osób głuchych istotnym elementem przygotowania jest bariera językowa, to osoby głuche mieszczą się w normach populacyjnych w zakresie poziomu intelektualnego oraz osiąganego poziomu funkcjonowania procesów poznawczych (w szczególności pamięci, koncentracji, podzielności i przerzutności uwagi, myślenia i rozumowania)⁴². Samo wysłuchanie zaś pozwala sądowi na poznanie małoletniego, rozpoznanie jego nastawień i obaw, skonfrontowanie własnych obserwacji dziecka z informacjami przekazywanymi przez strony/uczestników postępowania⁴³.

Dzieci z niepełnosprawnością słuchu mogą posługiwać się różnymi formami komunikacji, w tym PJM, systemem językowo-migowym, mową wspomaganą lub innymi środkami komunikacji alternatywnej. Obowiązkiem sądu jest ustalenie, jaka forma komunikacji jest dla dziecka najbardziej adekwatna, oraz zapewnienie udziału wykwalifikowanego tłumacza lub specjalisty.

Brak zapewnienia odpowiednich środków komunikacyjnych może prowadzić do naruszenia prawa dziecka do wysłuchania oraz prawa do rzetelnego postępowania. W takim przypadku wysłuchanie ma charakter jedynie formalny i nie realizuje swojego celu gwarancyjnego. Zgodnie z raportem Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości opracowanym przez dr S. Kotas-Turoboyską na 180 analizowanych spraw tylko w 19 sąd przeprowadził wysłuchanie dziecka. Jednocześnie S. Kotas-Turoboyska powiela literalne brzmienie przepisu, że podczas wysłuchania nie powinno być osób trzecich z wyjątkiem biegłego specjalisty w osobie psychologa⁴⁴. Znana i akceptowana jest przez autorki motywacja do takich działań, w tym maksymalne zmniejszenie odczuwanego przez dziecko stresu, obniżenie poczucia swego rodzaju osaczenia przez liczbę otaczających go osób (w szczególności przy wielkości większości Przyjaznych Pokoi, w których wysłuchania są prowadzone), zapewnienie mu poczucia bezpieczeństwa, spokoju itd.

Niestety należy zdawać sobie sprawę, że w przypadku osób głuchych, przy tak zawężonym kręgu osób biorących udział w czynności wysłuchania małoletniego, nie zostaną zapewnione podstawowe prawa dziecka, w tym prawo do bycia wysłuchanym, do uwzględnienia jego zdania, stanowiska, potrzeb. Jak bowiem można wysłuchać w sposób skuteczny i pełny małoletniego głuchego bez możliwości realnego porozumienia z nim, skoro większość sędziów i psychologów nie posługuje się językiem migowym? Z kolei pozbawienie małoletniego głuchego prawa do bycia wysłuchanym w trybie art. 216¹ k.p.c. w świetle brzmienia art. 216² k.p.c. (ograniczenie kręgu osób biorących udział w czynności) doprowadzi do niejako uwstecznienia wymiaru sprawiedliwości oraz pozbawienia części małoletnich podmiotowości i poczucia sprawczości w sprawach ich dotyczących. Istnienie oraz kwestie organizacyjne, a nawet wyposażenie czy kolorystyka Przyjaznych Pokoi były konsultowane m.in. ze środowiskiem psychologicznym⁴⁵. Stosowne rekomendacje i zalecenia wydawane były przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę, Stowarzyszenie Sędziów Rodzinnych w Polsce czy Polskie Towarzystwo Psychologiczne⁴⁶.

⁴¹ D. Wybrańczyk, *Wysłuchanie małoletniego...*, pkt 4.

⁴² Szerzej na ten temat w rozprawie doktorskiej A. Szydelko, *Sytuacja prawna osób głuchych w dziedziczeniu testamentowym*, Warszawa 2021, s. 286–288 (niepublikowana praca doktorska).

⁴³ K. Borkowska, *Prawo dziecka do wypowiedzi w prawie międzynarodowym i krajowym*, „Rodzina i Prawo” 2011/19, s. 67–77; A. Budzińska, *Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym – perspektywa psychologiczna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka” 2015/14(4), s. 36.

⁴⁴ S. Kotas-Turoboyska, *Wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rozwiedzonych rodziców*, Warszawa 2022, s. 39, 58.

⁴⁵ *Niebieski pokój przesłuchań – czym jest i jak go wyposażyć*, <https://www.gazetaprawna.pl/twoje-prawo/artykuly/10845638,niebieski-pokoj-przesluchan-czym-jest-i-jak-go-wyposazyc.html> (dostęp 29.03.2026 r.).

⁴⁶ A. Więcek-Durańska, *Opiniowanie sądowo-psychologiczne*, Warszawa 2023, s. 99–103.

Coraz więcej tego typu pomieszczeń przechodzi procedurę certyfikacji prowadzoną wspólnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości i Fundację Dajemy Dzieciom Siłę⁴⁷. Niestety w projektach rekomendacji nie rozważano niepełnosprawności (intelektualnych, fizycznych) czy konieczności posługiwania się metodami komunikacji alternatywnej i wspomagającej (tzw. AAC). Autorki wskazują, że dla zachowania minimalnej liczby uczestników wysłuchania małoletniego konieczny byłby w pierwszej kolejności udział biegłego psychologa biegłego posługującego się językiem migowym. W sytuacji braku takiego, dopiero w dalszej kolejności – tłumacza jako dodatkowej osoby biorącej udział w czynności.

5. Podsumowanie

Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym, zwłaszcza dziecka z niepełnosprawnością słuchu, nie może być traktowane jako czynność o charakterze wyłącznie formalnym. Wymaga ono indywidualnego podejścia, uwzględniającego potrzeby komunikacyjne i psychofizyczne dziecka.

W doktrynie podkreśla się, że sąd nie może ograniczać się do biernego oczekiwania na inicjatywę stron, lecz powinien z urzędu podejmować działania zmierzające do usunięcia barier komunikacyjnych. Słusznie coraz częściej podnosi się potrzebę wypracowania jednolitych standardów praktyki sądowej w zakresie wysłuchania dzieci z niepełnosprawnościami, w tym poprzez szkolenia sędziów oraz rozwój zaplecza instytucjonalnego sądów. Tylko wówczas możliwa jest rzeczywista realizacja zasady dobra dziecka, jego podmiotowości oraz standardów prawa do sądu i rzetelnego postępowania. Z tego względu zasadne wydaje się dalsze doprecyzowanie regulacji procesowych oraz rozwijanie praktyki sądowej w kierunku pełnej dostępności postępowania cywilnego dla dzieci z niepełnosprawnościami.

Autorki proponują następujące rozwiązania:

- 1) modyfikacja ustawy w zakresie uczestnictwa tłumacza przysięgłego dla osób głuchych;
- 2) modyfikacja rozporządzenia polegająca na stworzeniu realnych możliwości udziału dzieci głuchych oraz szczegółowym opisanie przebiegu wysłuchania;
- 3) umożliwienie pisemności wysłuchania w treści ustawy oraz rozporządzenia w przypadku, gdyby nie można było ustalić tłumacza przysięgłego posługującego się tym samym językiem migowym co małoletni.

Abstract

The examination of a deaf or deaf and mute minor in civil proceedings

The institution of the examination a minor participant in civil proceedings is an important element of exercising the right to a trial in court and the right to a fair trial. Its significance with regard to deaf people is particularly heightened, as communication barriers can lead to an actual limitation of their ability to participate in the proceedings and to influence their outcome. The objective of this article is to analyse the legal and practical aspects of examining deaf people in Polish civil proceedings, with particular emphasis

⁴⁷ A. Więcek-Durańska, *Opiniowanie...*, s. 126–131.

on the court's obligations to ensure effective communication. It presents an analysis of the role and admissibility of a Polish sign language interpreter, as well as other means of augmentative communication, and reviews the procedural consequences of conducting an examination in breach of the requirements of accessibility. It identifies existing gaps in the practice of applying the law, internal inconsistencies in the applicable statutory regulations, as well as discrepancies between norms arising from statutes and those stemming from secondary legislation. It also formulates *de lege lata* and *de lege ferenda* proposals intended to strengthen the procedural safeguards afforded to deaf minors in civil proceedings.

Keywords: examination of a minor, minors, deaf, sign language, Polish sign language, translator, expert psychologist

Agnieszka Szydełko – Doctor of law, attorney at law at the Regional Bar Association in Katowice, lecturer at the SWPS University of Social Sciences and Humanities; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2863-1328>; contribution to the preparation of the article – 50%

Dobrosława Tomzik – Attorney-at-law at the Regional Bar Association in Katowice, academic associate of the Allerhand Institute, Poland; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5163-8851>; contribution to the preparation of the article – 50%

Bibliografia/References

Bodio J., *Status dziecka jako uczestnika postępowania nieprocesowego*, LEX 2019.

Borkowska K., *Prawo dziecka do wypowiedzi w prawie międzynarodowym i krajowym*, „Rodzina i Prawo” 2011/19.

Budzyńska A., *Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym – perspektywa psychologiczna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka” 2015/14(4).

Cieśliński M.M., *Określenie odpowiedniego czasu na dokonanie czynności wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym*, „Polski Proces Cywilny” 2024/3.

Cieśliński M.M., *Praktyka sądowa w zakresie wysłuchania dziecka*, Warszawa 2024, www.iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2024/PRAWO%20RODZINNE/2024_PrawoR_M_M_Cieslin-ski_Praktyka-sadowa-w-zakresie-wysluchania-dziecka.pdf (dostęp: 22.05.2026 r.).

Cieśliński M.M., *Wysłuchanie dziecka w procesie cywilnym (art. 216¹ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 2012/6.

Dąbrowska U. [w:] *Rozwód i separacja*, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2012.

Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2024.

Jakubowski S., *Śródki techniczne w rehabilitacji i edukacji osób z niepełnosprawnością sensoryczną* [w:] *Spółeczeństwo równych szans. Tendencje i kierunki zmian*, red. D. Gorajewska, Warszawa 2005.

Kosiba O., Grenda P., *Leksykon języka migowego*, Bogatynia 2011.

Kotas-Turoboyska S., *Wykonywanie władzy rodzicielskiej przez rozwiedzionych rodziców*, Warszawa 2022.

Kowska P., Durko T., *Język migowy jako środek komunikacji społecznej osób głuchych*, „Otolaryngologia” 2011/10(2).

Krakowiak K., *Fonogesty jako narzędzie formowania języka dzieci z uszkodzonym słuchem. Komunikacja językowa i jej zaburzenia*, Lublin 1995.

Kruś S. (red.), *Anatomia patologiczna. Podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 2000.

Kuna D., *Znaczenie głosu dziecka w procedurze cywilnej – nowe standardy wysłuchania małoletniego w świetle ochrony interesu dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka” 2024/3.

Lowe A., *Wychowanie słuchowe. Historia – metody – możliwości*, Warszawa 1995.

Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1–477(16), LEX 2022.

Mroczek D., *Wpływ głuchoty całkowitej na język pisany* [w:] *Stan badań nad polskim językiem migowym*, red. E. Twardowska, Łódź 2008.

Niebieski pokój przesłuchań – czym jest i jak go wyposażyć, <https://www.gazetaprawna.pl/twoje-prawo/artykuly/10845638,niebieski-pokoj-przesluchan-czym-jest-i-jak-go-wyposazyc.html> (dostęp 29.03.2026 r.).

Rudkowska-Ząbczyk E. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2018.

Rutkowska A., Rutkowski D. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1–505(39), red. O.M. Piaskowska, LEX 2025.

Sękowska Z., *Pedagogika specjalna – zarys*, Warszawa 1985.

Sowa J., *Pedagogika specjalna w zarysie*, Rzeszów 1997.

Stojanowska W., *Dziecko w postępowaniu sądowym*, „Jurysta” 1997/5.

Szczepankowski B., *Słownik liturgiczny języka migowego*, Katowice 2000.

Szczepankowski B., Sokalski G., Panas A., Cis K., *Effatha! Język migowy*, Warszawa 2005.

Szydełko A., *Sytuacja prawna osób głuchych w dziedziczeniu testamentowym*, Warszawa 2021, niepublikowana praca doktorska.

Telenga P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1, Art. 1–729, red. A. Jakubecki, LEX 2019.

Tomzik D., *Czy konieczne jest ustawowe doprecyzowanie kodeksowych przesłanek orzekania o pieczy naprzemiennej*, „Civitas et Lex” 2025/4.

Weitz K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.

Weitz K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Część druga. Postępowanie zabezpieczające*, t. 3, red. T. Ereciński, Warszawa 2009.

Więcek-Durańska A., *Opiniowanie sądowo-psychologiczne*, Warszawa 2023.

Wybrańczyk D., *Wysłuchanie małoletniego w postępowaniu cywilnym – poradnik dla praktyków*, LEX 2025.